

OBIECTELE DE PODOABĂ DIN TEZAURUL FEUDAL TIMPURIU DESCOPERIT LA OȚELENI (raionul Huși, reg. Iași)

În 1954 colecțiile Muzeului de istorie a Moldovei din Iași s-au îmbogățit cu un prețios tezaur, compus din obiecte de podoabă și monede, descoperit la Oțeleni-Deleni (raionul Huși, reg. Iași), în 1921 *.

Din informațiile culese la fața locului, s-a constatat că tezaurul se compunea inițial dintr-un număr mai mare de obiecte de podoabă și monede, din care, din nefericire, o parte din ele au fost deteriorate sau pierdute în decursul timpului.

Datele referitoare la componența acestui tezaur n-au putut preciza însă cu exactitate numărul monedelor sau al obiectelor de podoabă pierdute de la descoperirea lui pînă în momentul achiziționării.

În prezent, din tezaurul de la Oțeleni-Huși se păstrează următoarele monede și obiecte de podoabă : 80 de monede tătarăști de argint de la hani Tuda-Mangu (1280-1287), Tula Buga (1287-1290) și Toctai (1290-1311), două monede de aur bizantine de la Ioan Vatatzes (1222-1254), două brățări torsionate, deschise, cu capetele lățite, decorate cu granule (una întreagă și alta fragmentară), o brățară din bandă

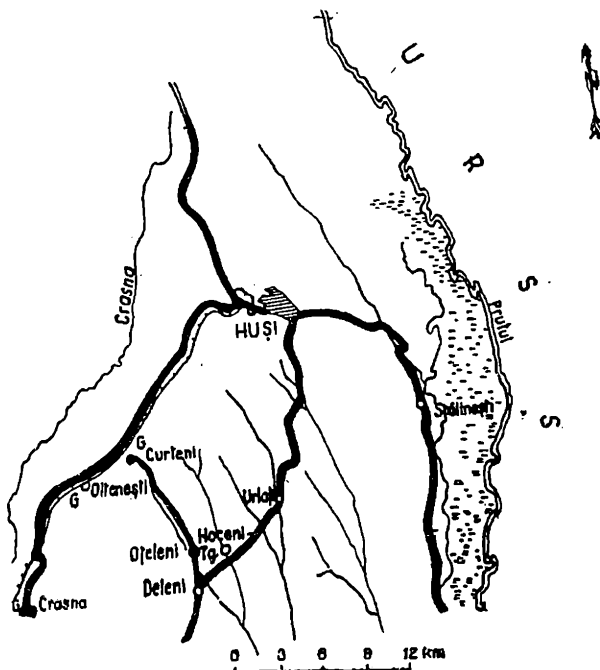

Fig. 1. — Oțeleni și împrejurimile.

* Reproducem aici nota întocmită de M. Dinu relativ la condițiile de găsiră ale acestei descoperiri. „Deplasându-mă la Huși la începutul anului 1954, am constatat că printre alte obiecte din colecția școlii

medii din Huși, adunate cu grijă de prof. M. Bujoreanu se aflau o piesă de podoabă, cercel de timplă, de tip „Koltli” și zece monede mici de argint tătarăști, care fuseseră donate colecției școlii sus-menționate de

lată, deschisă, gravată și emailată, un pandantiv globular (fragmentar), precum și două inele de tâmplă de tip vechi rusesc (unul întreg și altul fragmentar)¹.

Obiectele de podoabă sînt lucrate din argint, unele dintre ele fiind aurite și emailate.

Întrucît studiul amănunțit al monedelor descoperite în acest tezaur constituie subiectul unei alte lucrări², în articolul de față ne vom ocupa numai de obiectele de podoabă amintite.

După destinația și aspectul lor, obiectele de podoabă care compun acest tezaur se împart în următoarele trei grupe: brățări, pandantive și inele (cercei) de tâmplă.

1. BRĂȚĂRILE

Din grupa brățărilor fac parte două tipuri bine distincte: a) brățări torsionate deschise, cu capetele lățite, decorate cu granule; b) brățări din bandă lată, deschise, gravate și emailate.

a) *Brățări torsionate deschise, cu capetele lățite, decorate cu granule.*

Din tezaurul de la Oțeleni provin numai două exemplare din acest tip: unul întreg și altul fragmentar (fig.2/2, 3; 3/2, 3)³.

Exemplarul care s-a păstrat în întregime a fost lucrat prin împletirea a trei benzi, răsucite în formă de tub (groase de 0,3—0,4 cm), care au fost apoi lățite, prin batere și finisare, la cele două extremități. Capetele lățite sînt piri-forme și mult rotunjite. La fiecare capăt al brățării, acolo unde se termină împletitura (cele trei benzi răsucite ce formează corpul propriu-zis al brățării) și începe placa terminală, s-a lipit cîte un buton. De asemenea și pe plăcile terminale s-au lipit cîte patru butoni, ceva mai mici, dispuși în formă de cruce pe suprafața fiecărei plăci. Între cele trei benzi tubulare împletite, ca și la baza fiecărui

către Sevastița Cotae, profesoară de științe naturale și geografie de la aceeași școală.

Căutînd să aflăm proveniența acestor piese, deosebit de importante, prof. Sevastița Cotae ne-a informat că, în primăvara anului 1921, un unchi al său, Constantin Cotae din satul Oțeleni (com. Deleni, raionul Huși), cu ocazia plantării viței de vie în grădina casei sale, a găsit un vas de lut, de culoare neagră, cu pereții relativ subțiri, înalt de circa 20 cm și acoperit cu un capac tot din lut. Vasul zăcea la o adîncime de circa 0,60 m de la suprafața solului și conținea circa 300—400 de monede de argint, trei brățări de argint, două perechi de cercei mari, dintre care unul l-a donat colecției școlii medii din Huși, precum și o diademă de argint aurit, din două piese suprapuse, astăzi pierdută, care, după descrierea făcută, pare să fi fost de tipul diadelmelor vechi rusești.

Locul descoperirii se află chiar în vatra satului, într-o grădină plantată cu viță de vie, actualmente proprietatea Alexandrinei Cotae. Pe acest loc, cu prilejul cercetărilor noastre nu s-au găsit decît cîteva fragmente ceramice din perioada feudală tîrzie. În schimb, proprietara terenului ne-a predat cinci monede tătărăști, similare acelor aflate în colecția școlii

medii din Huși, și doi cercei mari de argint, lucrați în tehnica filigranului. Alte piese din acest tezaur, și anume 65 de monede de argint tătărăști, două monede bizantine de aur, două brățări întregi de argint și una fragmentară, au fost recuperate în localitatea Osica de Sus (raionul Caracal, reg. Oltenia) de la prof. Jana Cotae.

În fine, alte zece monede tătărăști de argint, din cuprinsul aceluiași tezaur, au ajuns prin donația inginerului Mina Ștefănescu din București în colecția cabinetului numismatic al Academiei R.P.R.

Deci, în urma cercetărilor efectuate în legătură cu acest tezaur s-a reușit să se stabilească condițiile lui de găsire și să se precizeze că diferitele loturi împrăștiat provîn dintr-un singur tezaur mai mare, din care s-au recuperat șase obiecte de podoabă și 92 de monede (două bizantine de aur și 90 tătărăști de argint).

¹ Întregul tezaur este inventariat sub nr. I—653-I—650.

² Vezi Octavian Iliescu, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, din prezentul volum.

³ Exemplarul întreg poartă numărul de inventar I—656, cel fragmentar I—657.

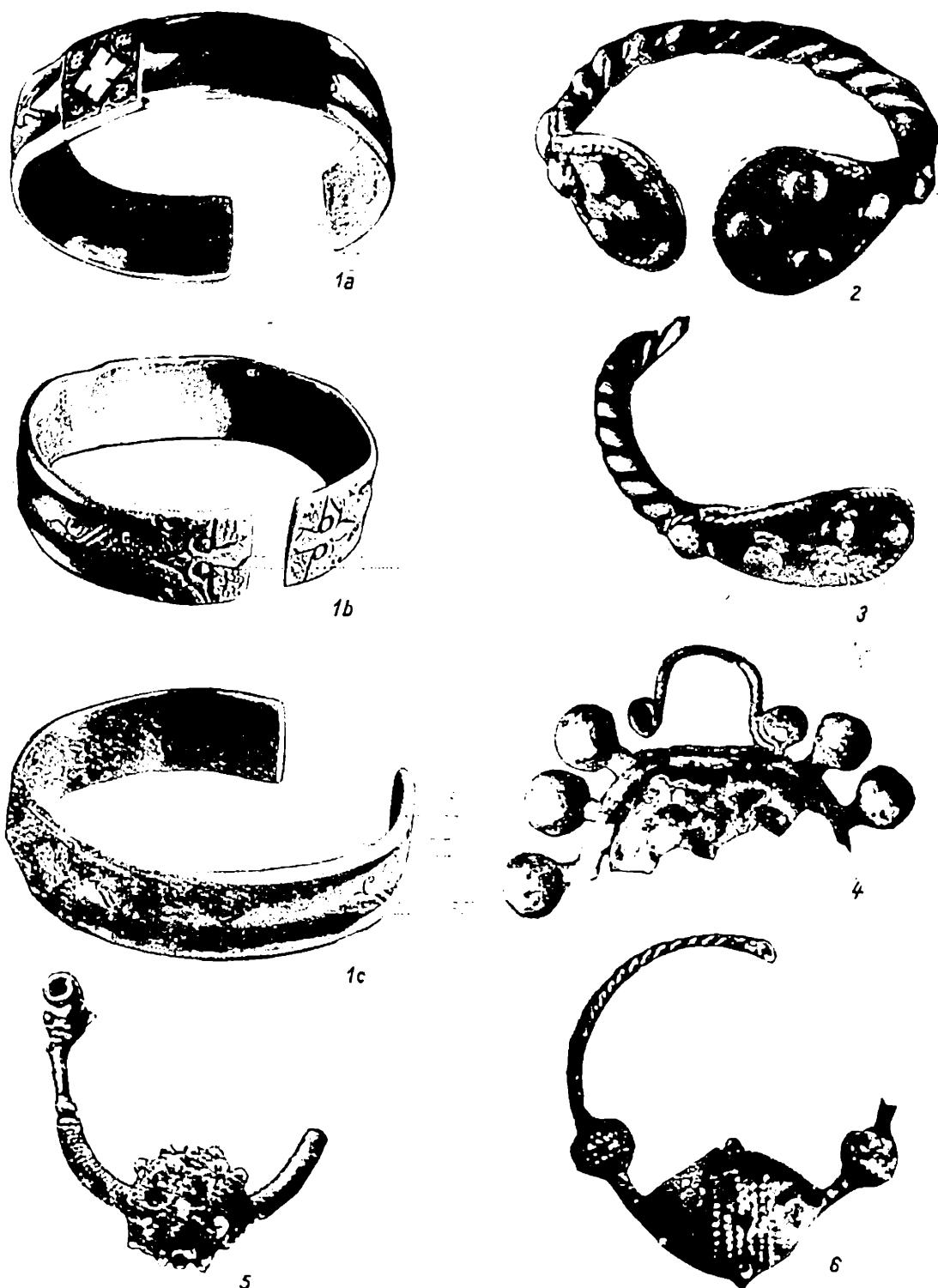

Fig. 2. — Oșeleni: 1, a, b, c — brățară din bandă lată de argint, gravată și emailată (detalii); 2, 3 — brățări torsionate cu capetele lășite decorate; 4 — pendentiv globular de argint aurit, incizat și emailat cu smalț negru; 5 — cercei de timplă de argint lucrat în „tehnica filigranului”; 6 — cercei de timplă de argint aurit lucrat în „tehnica imprimării”.

buton, s-a aplicat (prin lipire) câte un fir subțire de argint, dublu răsucit. Pe marginea plăcilor terminale însă, s-au lipit, unul lângă altul, câte două fire dublu răsucite.

În genere, adăugarea acestor fire subțiri răsucite era făcută fie pentru a acoperi unele neregularități provenite de la lucrul brățării, în special a împletirii benzilor tubulare, fie pentru scop decorativ.

Celălalt exemplar fragmentar, de dimensiuni puțin mai mici, a fost lucrat în aceeași manieră tehnică și decorat în același fel, deosebindu-se numai prin aceea că la împletirea corpului brățării s-au întrebuințat benzi simple rotunjite și umplute (groase de 0,3 cm), și nu în formă de tub, ca la exemplarul păstrat în întregime. De asemenea, exemplarul fragmentar se mai deosebește și prin faptul că placa terminală (s-a păstrat numai una singură), de dimensiuni mai mici și piriformă mai alungită, pare lucrată cu mai multă îngrijire.

Ambele exemplare de brățări sînt lucrate din argint și sînt apropiate ca formă, decorație și dimensiuni de exemplarele de brățări cunoscute pe teritoriul patriei noastre, cărora li s-a atribuit cu certitudine o origine sud-dunăreană (bizantină)⁴.

Cu toate acestea, este interesant de remarcat faptul că cele două brățări provenite din tezaurul de la Oțeleni-Huși sînt mai stîngace executate decît exemplarele cunoscute în țara noastră⁵.

S-ar putea presupune că executarea mai stîngace a acestor brățări a fost cauzată de faptul că în această vreme, sfîrșitul secolului al XIII-lea (ultima monedă din tezaur indică data de 1299)⁶, în regiunile sud-dunărene producerea acestor obiecte de podoabă luase un caracter de masă, date fiind cerințele mereu crescînde ale cumpărătorilor, ceea ce determina pe meșterul executant, în nevoia de a produce un număr cît mai mare de asemenea obiecte, să nu mai insiste atît de mult asupra aspectului lor estetic.

De asemenea, n-ar fi exclus ca executarea mai rudimentară a acestor brățări să se datoreze meșterilor locali din Moldova (fapt încă insuficient dovedit din punct de vedere istoric și arheologic), care au imitat originalele sud-dunărene.

Presupunerile noastre sînt confirmate intrucîtva și de datarea tezaurului de la Oțeleni. Într-adevăr, brățări de acest tip, cunoscute pe teritoriul țării noastre, lucrate mai bine decît acelea de la Oțeleni, sînt datate în secolele XII-XIII⁷. În schimb acelea de la Oțeleni, ca și unele exemplare cunoscute pe teritoriul țării noastre și în sudul Dunării, datează, pe bază de monede, de la sfîrșitul secolului al XIII-lea și, eventual, din primele două decenii ale secolului al XIV-lea⁸.

Firește că pe baza datelor enunțate mai sus nu putem preciza cu certitudine originea celor două brățări de la Oțeleni; avînd în vedere însă și faptul că acestea s-au descoperit împreună cu monede bizantine, am putea presupune că ele sînt de factură sud-dunăreană.

⁴ Dan Teodor, *Tezaurul feudal timpuriu de obiecte de podoabă descoperit la Voinești-Iași*, în *AM*, I, p. 247—249; idem, *Раннефеодальный клад украи́нский, найденный в Войчешти (Ясы)*, în *Dacia*, N.S., V, 1961, pag. 503—520.

⁵ *Ibidem*, vezi descoperirile similare de pe teritoriul R. P. Romîne.

⁶ Cf. nota 2.

⁷ Dan Teodor, *op. cit.*, p. 249.

⁸ *Новоткрыти старину*, în *Izvestia-Société*, III (1912—1913), p. 337, fig. 270; *ibidem*, în *Izvestia-Société*, IV, 1914, fig. 250; Richard Weisskircher, *Geldfund in Hamlesch*, în *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, 58 (3), 1935, Sibiu, p. 229—237, fig. 2.

b) *Brățări din bandă lată deschisă, gravate și emailate.*

De la Oțeleni s-a păstrat numai un exemplar întreg (fig. 2/1 a,b,c ; 3/1)⁹, lucrat dintr-o singură bandă lată de argint. Banda are fața exterioară reliefată și decorată. Această față este împărțită în două albieri (caneluri) late, longitu-

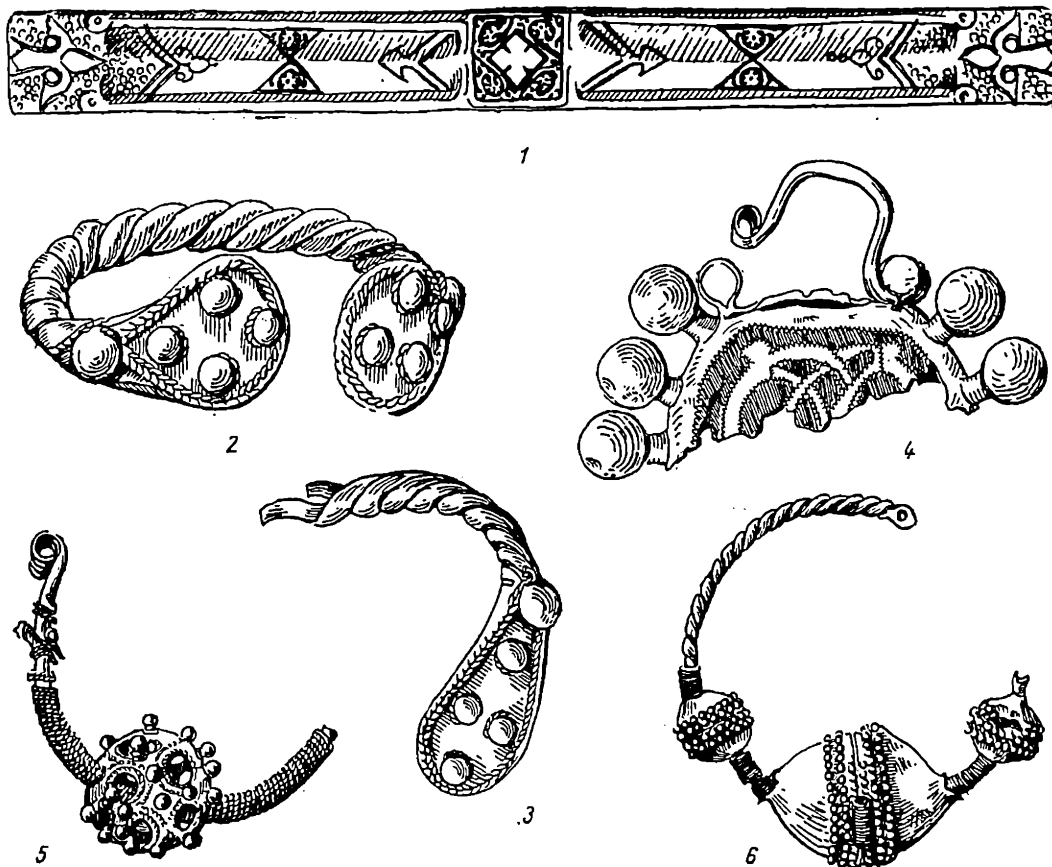

Fig. 3. — Oțeleni: 1 — brățară din bandă lată de argint, gravată și emailată (desen desfășurat); 2, 3 — brățări torsionate cu capetele lățite decorate cu granule și cu fir răsucit în „tehnica filigranului”; 4 — pandantiv globular cu decor incizat și emailat cu smalt negru (argint aurit); 5 — cercei de timplă lucrat în „tehnica filigranului”; 6 — cercei de timplă lucrat prin imprimare (argint aurit).

dinale, egale, care scot în relief trei nervuri, una mediană, mai groasă, și alte două marginale, mai subțiri.

Aceste nervuri sînt întrerupte la cele două capete ale brățării și în mijlocul ei de cîte un pătrat cu laturile egale aproximativ cu lățimea brățării.

În fiecare din cele două pătrate de la capetele brățării se găsește cîte un decor incizat, reprezentînd un cap de animal foarte mult schematizat. Cîmpul din interiorul pătratelor, rămas liber, a fost și el ornamentat cu cercuri minuscule incizate, uneori întretăiate. În dreptul nervurilor marginale, deci la capetele laturii dinspre interior a pătratului, s-a incizat cîte un punct mai mare înconjurat de un semicerc.

⁹ Exemplarul este inventariat sub nr. I-655..

Deasupra acestor pătrate, către mijlocul brățării, s-a incizat, numai pe nervura mediană și pe suprafața albierilor, câte o floare de crin cu trei petale, stilizată, terminată în vârful fiecărei petale cu câte un cerc minuscul, într-un caz, și cu două cerculețe la petala din mijloc, în celălalt caz. La baza fiecărei flori sînt incizate câte două linii duble, dispuse în unghi ascuțit pe nervura mediană și îndreptate cu vârful spre centrul brățării. Spațiul dintre aceste linii și pătratele de la capete este decorat tot cu cercuri minuscule.

Pătratul din centrul brățării are gravat în mijloc o rozetă cu patru brațe romboidale, dispuse în formă de cruce. De o parte și de alta a fiecărui braț s-a gravat câte un decor floral stilizat, compus din lujeri răsuciți în formă de spirală, în bucla cărora se găsesc câte două puncte mici. Marginea pătratului a fost și ea gravată. Întreaga incizie a fost acoperită cu smalț negru. Smalțul negru se execută în special pe argint, „deoarece se obține astfel un desen clar și precis pe fondul negru catifelat al smalțului”¹⁰.

De o parte și de alta a pătratului central, pe nervura mediană se găsește câte un vîrf de lance gravat, cu vârful îndreptat spre capetele brățării. Fiecare vîrf de lance se termină la bază (ca și florile de crin), cu două linii duble dispuse în unghi cu vârful înspre capetele brățării. Incizia a fost de asemenea acoperită cu smalț negru.

În sfîrșit, în spațiul dintre florile de crin de la capete și vîrfurile de lance se mai află câte un motiv ornamental incizat, acoperit și el tot cu smalț negru. Decorul este compus din două triunghiuri isoscele, cu vîrfuri opuse pe nervura mediană și cu bazele în cele două albieri longitudinale. În fiecare triunghi s-a gravat câte o inimă cu vârful înspre nervura mediană. În interiorul fiecărei inimi se află câte unul sau două puncte și pe margini linii mici către interior, iar înăuntrul triunghiurilor, în spațiul dintre laturile egale și inimă, pornește de pe aceste laturi câte o mică spirală.

Întreaga ornamentație a acestei brățări dovedește un ales simț artistic și o destul de mare îndemînare în execuție. Astfel, adăugarea smalțului negru, în special ornamentelor dinspre centrul brățării, a reliefat și mai mult motivul de bază, dîndu-i în același timp un aspect mai sobru și mai elegant, absolut necesar în cazul obiectelor de podoabă și mai ales a celor feminine.

În general, aceste brățări sînt considerate ca fiind de tip sudic, aria lor de răspîndire limitîndu-se în special la regiunile din sud-estul Uniunii Sovietice¹¹.

Relativ la motivele ornamentale, de pe această brățară, multe din ele par să fie de influență orientală, altele, dimpotrivă, sînt specifice obiectelor de podoabă din vechea Rusie, avînd o origine locală mai veche. Unele influențe orientale ce se pot observa în decorul brățării de la Oțeleni nu sînt un caz unic în ornamentarea unui obiect de podoabă de proveniență veche rusească, deoarece asemenea influențe pot fi observate și în ornamentarea altor exemplare produse în diversele ateliere meșteșugărești de pe teritoriul cnezatelor rusești¹².

¹⁰ B. A. Ribakov, *Ремесло древней Руси*, Moscova, 1948, p. 301.

¹¹ B. A. Ribakov, *Раскопки в Любече в 1957 году*, KS. 79, 1950, p. 31.

¹² Vezi lucrările de bază pentru studierea meseriilor artistice din vechea Rusie: B. A. Ribakov, *Ремесло древней Руси*, Moscova, 1948; *Материалы и иссле-*

дования по археологии древнерусских городов, sub redacția lui N. N. Voronin, în *МИА*, 11, 1949; A. L. Jacobson, *Средневековый Херсонес (XII—XIV)*, în *МИА*, 17, 1950; G. F. Korzhina, *Русские клады*, Moscova-Leningrad, 1954; A. L. Mongait, *Старая Рязань*, în *МИА*, 49, 1955; M. K. Karger, *Древний Киев*, I, Moscova-Leningrad, 1958.

Până în prezent se cunosc puține brățări care au analogii cu exemplarul de la Oțeleni, dar și acestea se deosebesc oarecum în ceea ce privește motivele ornamentale.

Ceea ce trebuie remarcat în ornamentarea brățării de la Oțeleni este tocmai îmbinarea ingenioasă a diverselor motive decorative pe un spațiu relativ mic.

În ceea ce privește decorul de pe marginile brățării, care reprezintă capete de animale stilizate, acesta se întâlnește la mai toate exemplarele de acest gen cunoscute până acum atât pe teritoriul țării noastre, cât și pe acela al unor cnezate rusești. Cele mai apropiate analogii pentru acest decor se întâlnesc pe cele două brățări descoperite la Dinogetia¹³, precum și pe exemplarele descoperite la Biliarsk pe Volga¹⁴, Staraia Reazan pe Oka¹⁵ și mai recent la Liubeci în regiunea Cernigovului¹⁶.

Reprezentările schematizate de capete de animale pot fi puse în legătură cu unele motive decorative asemănătoare întâlnite pe obiecte aparținând culturii neoscitice¹⁷. Se pare că ele derivă din reprezentările cu caracter zoomorfic în stil neoscitic întâlnite pe o serie de brățări descoperite în Ungaria la Keszthely¹⁸.

Motivul *florilor de crin cu trei petale*, stilizate, care se întâlnește deasupra pătratelor de la capetele brățării de la Oțeleni este binecunoscut în întreaga artă decorativă a vechii Rusii, având și el o origine mai veche, probabil tot scitică. El evoluează de la simplu la complex, având posibilitatea de a fi combinat în mod extrem de variat. Este suficient să amintim doar brelocurile în formă de floare de crin¹⁹, motivele florale de pe brățările late de tip Kiev²⁰, reprezentările celor două păsări ciugulind dintr-un crin (tot cu trei petale), de pe unele pandantive²¹, ca și îmbinările ingenioase de pe paftale²² sau de pe cornul de la Ciornaia Moghila²³, pentru a ne putea da seama că, în genere, acest „subiect” era în mod deosebit apreciat ca motiv ornamental.

Motivul ornamental al lăncilor, situat, în cazul brățării noastre, de o parte și de alta a pătratului din mijloc, are de asemenea o origine mai veche neoscitică. El se întâlnește pe unele obiecte din tezaurul de la Martinovka, pe Niprul Mijlociu²⁴, precum și printre tamgalele sarmatice cele mai caracteristice²⁵. De asemenea, motivul lăncilor este prezent și pe unele obiecte datînd dintr-o

¹³ SCIV, III, 1952, p. 384–385, fig. 25 a, b; I. Barnea, *Elemente de cultură materială veche rusească și orientală în așezarea feudală (sec. X–XII) de la Dinogetia (reg. Galați)*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, 1955, p. 203–204., pl. I/6 a, pl. IV/6 b–c; idem, *Byzance, Kiev et l'Orient sur le Bas-Danube du X-e au XII-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire présentées au X-e Congrès des sciences historiques, Rome, București, 1955*, p. 175, fig. 5/1,2.

¹⁴ A. M. Tallgren, *Collection Zassavilov au Musée National de Finlande à Helsingfors*, Helsingfors, 1918, vol. II, p. 38, pl. VII, 14.

¹⁵ A. P. Smirnov, *Волжские Болгары*, Москва, 1951, p. 122, pl. V, 78; A. L. Mongait, *op. cit.*, în *MIA*, 49, 1955, p. 175, fig. 137/1.

¹⁶ B. A. Rîbakov, *Поселение в Любечи в 1957 году*, în *KS*, 79, 1961, p. 31, fig. 13/1 a, b.

¹⁷ N. Fettich, *Archäologische Studien zur Geschichte der späthunnischen Metallkunst*, în *AH*, XXXI, 1951, p. 173.

¹⁸ N. Fettich, *op. cit.*, p. 163–174, pl. XXXIII–XXXIV.

¹⁹ Vezi, de exemplu, G. F. Korzhina, *op. cit.*, tezaurul nr. 85 (Kiev), p. 113, pl. XXXV, 5; tezaurul nr. 157 (Krest), p. 141, pl. LX, 5.

²⁰ *Ibidem*, tezaurul nr. 94 (Kiev), p. 116, pl. XXXV, 1; tezaurul nr. 97 (Kiev), p. 117, pl. XXXVII, 10; tezaurul nr. 101 (Kiev), p. 119, pl. XL, 1–2.

²¹ *Ibidem*, tezaurul nr. 85 (Kiev), p. 113, pl. XXXV, 3; tezaurul nr. 105 (Kiev), p. 122, pl. XLIV, 2.

²² B. A. Rîbakov, *Древности Чернигова*, în *MIA*, 11, 1949, p. 37, fig. 13.

²³ *Ibidem* p. 46–51, fig. 18; 19; 20.

²⁴ N. Fettich, *Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn*, în *AH*, XXI, 1937, pl. CXXIII, 15.

²⁵ Gyula László, *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*, în *AH*, XXXIV, 1955, p. 166–174, fig. 50/14–15, fig. 56.

perioadă mai târzie, cum ar fi, de exemplu, cele două brățări de la Dinogetia²⁶ și vârful de metal al unei teci de sabie descoperită la Biliarsk pe Volga²⁷.

Ornamentul din centrul brățării, în formă de pătrat în interiorul căruia se află o rozetă cu patru brațe romboidale este de asemenea cunoscut pe multe obiecte de podoabă din perioada feudalismului timpuriu, descoperite în cnezatele rusești sau în altă parte.

Rozeta cu patru brațe apare ca ornament în diverse poziții și combinații, simplă, în interiorul unui cerc sau mai rar al unui pătrat. De obicei, acest motiv decorativ se întâlnește pe montura unor inele sau în mijlocul unor brățări late descoperite la Muransk în regiunea Kuibîșev, pe Volga²⁸, dar este cunoscut de asemenea și pe unele pandantive descoperite pe teritoriul cnezatelor rusești, cum ar fi acelea de la Kulikovski²⁹ și Gnezdovo³⁰, datate în secolele X-XI, sau pe monturile unor inele descoperite în două tezaure de la Kiev, unul în 1936 (biserica Deseatina) și altul în 1938, datate în secolul al XII-lea³¹.

Tot în legătură cu acest ornament mai amintim ca analogie și unul dintre motivele decorative întâlnite pe aversul unei cruci lucrate de meșterul giuvaergiu rus Lazar Bogșa, în secolul al XII-lea³². Aici, deși în interiorul pătratului colțurile rozetei sînt lucrate în formă de inimioare, umplerea spațiului rămas liber, din cele patru colțuri ale pătratului, cu un ornament floral stilizat este aproape identică.

În sfîrșit, ultimul motiv decorativ de pe brățara de la Oțeleni, triunghiurile în interiorul cărora s-au gravat inimi, se întâlnește extrem de rar. Motivul celor două triunghiuri isoscele, cu vîrfurile opuse ar putea deriva din ornamentul în formă de X simplu, mai frecvent întrebuintat, așa cum apare pe unele brățări de la Keszthely în Ungaria³³, datate într-o perioadă mai timpurie decît tezaurul de la Oțeleni, pe o placă mică de aur descoperită la Ozora, ca și pe replicile sale din Albania, Szeleny și Keszthely³⁴. Acela de pe placa de la Keszthely, deși dispus culcat, are capetele unite, amintind triunghiurile brățării de la Oțeleni³⁵.

În ceea ce privește ornamentul inimilor introduse într-un triunghi, cazurile sînt mai rare. Un ornament apropiat, deși triunghiurile nu sînt cu vîrfurile opuse, ci alăturate, este cunoscut pe unele obiecte din Siberia de sud și Mongolia³⁶. Tot în aceste regiuni sînt frecvente și alte motive ornamentale cordiforme.

Interesant de remarcat este și decorul de pe crucea amintită lucrată de meșterul rus Lazar Bogșa în secolul al XII-lea³⁷. Inimele din pătratul cu care este ornamentat brațul central (inferior) sînt identice cu inimile din triunghiurile brățării de la Oțeleni. Același lucru s-a putut constata și pe un mic obiect de

²⁶ Vezi nota 13.

²⁷ Fehér Géza, *A Bolgár-török műveltség emlékei és magyar-öslöréneti vonatkozásai* (*Les monuments de la culture protobulgare et leurs relations hongroises*), în *AH*, VII, 1931, p. 73-74, fig. 35.

²⁸ A. E. Alihova, *Мурачский могильник и селище*, în *MIA*, 42, 1954, p. 276-281, fig. 8/5-7, 11, 13, 17-19, fig. 18/3, 6-7.

²⁹ Idem, *Куликовский могильник*, în *SA*, X (1948), p. 283, fig. 2/14.

³⁰ *Гнездовские курганы в раскопках С. И. Сергеева*, *ИАК*, 15, citat după A. E. Alihova, *op. cit.*, nota 9.

³¹ G. F. Korzhina, *op. cit.*, tezaurul nr. 88, p. 114, fig. 1f b; tezaurul nr. 68, p. 108, pl. XXIX, 1f.

³² L. V. Alexeev, *Лазарь Богша-мастер ювелир XII в.*, în *SA*, 3 (1957), p. 229, fig. 4/11.

³³ N. Fettich, *Archäologische Studien...*, în *AH*, XXXI, p. 163-174, pl. XXXIII-XXXV, XXXVII.

³⁴ Gyula László, *op. cit.*, p. 171-173, fig. 54.

³⁵ La exemplarul de la Oțeleni, triunghiurile ar deriva dintr-un X așezat în picioare și cu capetele unite.

³⁶ L. A. Evtihova, *Каменные изваяния Южиской Сибири и Монголии*, în *MIA*, 24, 1952, p. 109, fig. 64.

³⁷ L. V. Alexeev, *op. cit.*, p. 229, fig. 4/11.

bronz (poate o cataramă) descoperit în Siberia de sud, la Molceanov pe Obi, datat însă mai târziu (secolul al XVI-lea) ³⁸.

În genere, sîntem de părere că motivul inimilor introduse în cîte un triunghi și în special dispunerea acestora din urmă vîrf în vîrf (ca un X cu marginile unite), are o origine mai veche, poate orientală, motivul fiind prezent atît în arta scitică, cît și neoscitică de mai târziu, menținîndu-se numai într-o mică măsură și în arta giuvaergiei din vechea Rusie.

După motivele ornamentale și după aria mai frecventă de răspîndire, brățările de tipul celei descoperite la Oțeleni au fost lucrate în atelierele din regiunile de sud-est ale cnezatelor rusești și nu în atelierele kievienne, așa cum s-a încercat să se presupună ³⁹, deoarece acest tip de brățară lipsește cu desăvîrșire din inventarul descoperirilor legate de cnezatul de Kiev ⁴⁰.

2. PANDANTIVELE

Din tezaurul de la Oțeleni s-a păstrat numai un exemplar fragmentar (fig.2/4; 3/4) ⁴¹. Acesta, după formă, se încadrează în categoria pandantivelor globulare, binecunoscute pe teritoriul cnezatelor rusești.

Pandativul este format din două scuturi circulare bombate și teșite la capătul superior, acolo unde este situată urechiușa de prindere.

Pe cele două scuturi, lipite unul de altul, sînt prinse de marginea circulară (de jur împrejur) globuri mici sferice, cu un diametru de circa 1 cm, egale ca mărime și terminate cu cîte un picioruș cilindric, cu ajutorul căruia sînt lipite de corpul propriu-zis al pandativului.

La partea superioară, acolo unde marginea scuturilor este teșită, se află urechiușa de prindere, lucrată dintr-o simplă sîrmă curbată ca un arc, care este lățită și răsucită în formă de tub la cele două capete. În dreptul acestor tuburi, prinse de partea teșită a pandativului, se mai află cîte o pereche de mici urechiușe lucrate din sîrmă subțire de argint. Prin două din aceste mici urechiușe și printr-unul din tuburile de la capetele urechiușei mai mari s-a introdus un cui de plumb, care constituie în felul acesta pivotul unei balamale cu ajutorul căreia urechiușa de prindere se poate mișca. Închiderea urechiușei de prindere se făcea, probabil, prin același procedeu, deoarece la celălalt capăt există de asemenea tubul urechiușei de prindere și cele două mici urechiușe din sîrmă subțire dispuse de o parte și de alta a tubului din dreptul lor.

Întreg pandativul este lucrat din foiță foarte subțire de argint, care a fost apoi aurită pe fața exterioară.

Pe cele două scuturi s-a imprimat cîte un ornament format din împletirea a două benzi despicate în două fișii mai subțiri la capete. Conturul desenului

³⁸ V. S. Sinaiev, *Материалы к археологической карте Нисского-Чулына*, în SA, XIII, 1950, p. 340, fig. 5/11.

³⁹ I. Barnea într-un studiu interesant și bine documentat (*Elementele de cultură materială veche rusească și orientală în așezarea feudală de la Dinogelia*, în *Studii și Referate privind istoria României*, 1, p. 204) lasă să se înțeleagă că aceste brățări ar fi putut fi produse în atelierele kievienne. Pînă în prezent însă nu cunoaștem în Kiev sau împrejurimi obiecte asemănătoare.

⁴⁰ Pentru documentare, vezi lucrările mai importante în legătură cu descoperirile de la Kiev: G. F. Korzhuhina, *op. cit.*; M. K. Karger, *Киев и монгольское завоевание*, în SA, XI, 1949, p. 55—102; G. F. Korzhuhina, *Киевские ювелиры накануне монгольского завоевания*, în SA, XIV, 1950, p. 217 — 235; M. K. Karger, *Древний Киев*, I, М—Л, 1958.

⁴¹ Exemplarul este inventariat sub nr. I—658.

este delimitat printr-o linie incizată în formă de zigzag, făcută cu roțița dințată. Cîmpul ornamentului de pe margini și din interiorul ochiurilor făcute de împletitura benzilor a fost acoperit cu smalț negru. În acest fel, pe lângă faptul că s-a scos în relief decorul, s-a obținut și un efect deosebit din punct de vedere estetic.

Motivul ornamental, incomplet din cauza scuturilor fragmentare, se aseamănă, în linii generale, cu ornamentul format tot din împletituri, frecvent întâlnit pe brățările late și pe pandantivele din cnezatul Kievului ⁴².

De asemenea, în ceea ce privește forma găsim perfecte analogii tot în aceste regiuni ⁴³.

Pandantivele de tipul celor de la Oțeleni sînt, de fapt, unele din cele mai caracteristice produse ale meseriilor artistice din vechea Rusie. Ele apar, cu mici modificări în ceea ce privește ornamentul și mărimea, în numeroasele tezaure sau așezări, datate în secolele XI-XIII, de pe teritoriul cnezatelor rusești și în special, așa cum aminteam, al aceluia din Kiev.

Pornind de la identitatea formei și, în parte, a decorului, care din nefericire nu ni s-a păstrat în întregime, credem că acest pandativ a fost lucrat în atelierele de giuvaergie din Kiev, ca și altele asemănătoare cu el, după cum o dovedesc atît unele pandantive în stare de prelucrare și finisare, cît și matrițele cu ajutorul cărora se imprimau aceste pandantive ⁴⁴.

Din cîte cunoaștem pînă în prezent, pandativul globular descoperit la Oțeleni-Huși este singurul de acest tip cunoscut pe teritoriul patriei noastre. Acest lucru îl situează într-o lumină istorică nouă, impunînd obligativitatea cercetării cauzelor prezenței lui atît de rare pe teritoriul țării noastre. Această cercetare este posibilă numai în măsura în care poate fi studiată în mod complex problema legăturilor culturale dintre cnezatul de Kiev și regiunile țării noastre.

3. CERCEII DE TÎMPLĂ

De la Oțeleni ne-au provenit numai două exemplare : unul întreg (cu mărghica centrală foarte puțin deteriorată) (fig.2/6 ; 3/6) ⁴⁵ și unul fragmentar (i s-a păstrat numai o singură mărghică, aceea centrală) (fig.2/5 ; 3/5) ⁴⁶.

Ambele exemplare de cercei fac parte din categoria cerceilor cu trei mărgele de tip vechi rusec.

Exemplarul întreg, încadrat tipologic în categoria cerceilor de tîmplă cu trei mărgele inegale, are mărghica centrală de formă bitronconică, iar mărgelele laterale, mult mai mici, de formă sferică și egale ca dimensiuni (circa 1 cm).

Mărghica centrală este decorată în mijloc cu o bandă formată din șase șiruri de pseudogranule lucrate prin imprimare. Între cele șase șiruri de pseudogranule, chiar pe mijlocul mărgelei, s-au lipit la distanțe egale patru urechiușe

⁴² G. F. Korzhukina, *Русские клады*, tezaurul nr. 68, p. 108, pl. XXIX, 2; tezaurul nr. 74, p. 110, pl. XXXI, 2; tezaurul nr. 97, p. 117, pl. XXXVII, 10; tezaurul nr. 101, p. 119, pl. XL, 2; tezaurul nr. 115, p. 127, pl. XLVIII, 25.

⁴³ G. F. Korzhukina, *op. cit.*, tezaurul nr. 108, p. 124—125, pl. XLV, 1; tezaurul nr. 157, p. 140—141,

pl. LX, 3—5; B. A. Ribakov, *Раскопки в Любече в 1957 году*, în *KS*, 79, 1960, p. 31, fig. 13, 5.

⁴⁴ G. F. Korzhukina *Русские ювелиры накануне монгольского завоевания*, în *SA*, XIV, 1950, p. 222, fig. 6/4; N. K. Karger, *Древний Киев*, p. 375—402, pl. LI, LV, LVII.

⁴⁵ Exemplarul este inventariat sub nr. I—659.

⁴⁶ Exemplarul este inventariat sub nr. I—660.

cilindrice (două lipsesc), lucrate prin înfășurarea unui fir subțire în jurul unui pivot. Prin ele, probabil pentru a le fixa și mai bine, a fost trecut un fir subțire de-a lungul mijlocului mărgelii.

Cele două mărgelile laterale, de formă sferică, au și ele pe centru câte o bandă formată din patru șiruri de pseudogranule, executate de asemenea prin imprimare. Spațiul de pe veriga inelului rămas între cele trei mărgeli a fost înfășurat cu un fir subțire simplu, întărind și fixând astfel mărgelile pe verigă. Cele trei mărgeli sînt dispuse pe partea inferioară a verigii.

Partea superioară a verigii rămasă liberă a fost mai întii fațetată (în patru fațete), probabil prin batere și pilire, și apoi răsucită. În felul acesta meșterul a creat impresia că veriga la partea superioară a fost lucrată prin împletirea a două, trei benzi. La capete, veriga inelului are câte un mic orificiu pentru prindere. Cerceul a fost lucrat în întregime din argint, apoi a fost aurit. Execuția lui artistică dovedește o oarecare îndemînare, deși calitativ pare să fie inferior altor tipuri de cercei de tîmplă caracteristici secolelor X-XIII.

Al doilea exemplar, păstrat fragmentar, face parte din categoria cerceilor de tîmplă cu trei mărgeli egale. Dintre aceste mărgeli nu s-a păstrat decît mărgica centrală și un mic rest dintr-o mărgică laterală. În genere, cerceii de acest tip au mărgelile perfect identice ca formă, mărime și ornamentație. În felul acesta, pe baza unei singure mărgeli putem, cu destulă precizie, reconstitui și aspectul celorlalte două.

Mărgica centrală care s-a mai păstrat din acest cercei are o formă sferică și a fost lucrată, probabil, prin turnare. Pe corpul sferic al acestei mărgeli sînt dispuse, alternînd, trei șiruri formate din câte patru orificii (ochiuri mari cu diametrul de circa 0,5 cm), astfel că pe întreaga suprafață avem dispuse 12 asemenea orificii. Prin alternarea acestor orificii se creează anumite zone pe suprafața sferei în care „ochiurile” sînt dispuse în formă de cruce. La rîndul lor, marginile acestor orificii delimitează pe suprafața mărgelii anumite spații pline, care au fost decorate cu granule prinse în tehnica „mărgăritarului în cuib”. Granulele sînt dispuse atît pe spațiile mai înguste (unde marginea orificiilor se apropie mai mult), cît și pe mijlocul spațiilor mai mari. Granulele au fost lipite în așa fel, încît întreaga margine a orificiilor este înconjurată de granule; câte șase granule pentru orificiile din șirul de mijloc și câte cinci pentru orificiile din șirurile laterale. Pe marginea fiecărui orificiu s-au lipit câte două fire subțiri și dublu răsucite în tehnica filigranului, în formă de cercuri concentrice.

Alternarea spațiilor umplute cu orificiile de pe suprafața sferică a mărgelii a fost măestrît concepută, creîndu-se prin aceasta un efect deosebit.

Între mărgeli, pe corpul verigii a fost înfășurat, ca, în genere, la toate tipurile de cercei de tîmplă, un fir dublu răsucit, cu scopul de a îmbrăca partea inferioară a verigii, avînd în același timp și un rol decorativ.

Partea superioară a verigii lipsește așa că nu putem preciza dacă a fost sau nu răsucită sau împletită. Unul dintre capetele dinspre mărgelile laterale ale verigii s-a păstrat prezentîndu-se lătit și înfășurat în formă de tub, cu scopul de a forma unul din orificiile de prindere.

În ceea ce privește proveniența și datarea acestor cercei de tîmplă se pot face unele precizări, în măsură suficientă, pentru a clarifica unele din aceste aspecte.

Cerceii de tîmplă cu trei mărgelile egale sau inegale sînt, în general, cunoscute pe un vast teritoriu, delimitat la vest de Cîmpia Panonică⁴⁷, la sud de Bulgaria⁴⁸ și Iugoslavia⁴⁹, la nord-est de teritoriul vechilor cnezate rusești pînă la Volga⁵⁰.

Cerceii de tîmplă cu trei mărgelile au o origine mai veche, în orice caz slavă, fiind considerați obiecte specifice culturii artistice a vechii Rusii⁵¹. Aceste obiecte de podoabă au o largă răspîndire în timp, fiind întîlnite din secolul al X-lea pînă în secolul al XIII-lea inclusiv, în regiunile mai nordice (Polonia, cnezatele rusești), iar în sudul Dunării chiar și mai tîrziu, în prima jumătate a secolului al XIV-lea⁵². Din aceste forme mai tîrzii, în secolele XIV-XVI se vor dezvolta alte tipuri, mai complicate la prima vedere, dar în realitate mult mai simplu și mai lesne lucrate decît tipurile caracteristice secolelor X-XIII⁵³.

Referitor la cele două exemplare descoperite la Oțeleni, analogiile cele mai apropiate le găsim atît pe teritoriul patriei noastre⁵⁴, cît și pe teritoriul Uniunii Sovietice⁵⁵, fiind datate în secolele XII-XIII.

Originea lor este cert kieveană, după cum o dovedesc atît numeroasele exemplare întregi, cît și unele matrițe de cercei de tîmplă descoperite la Kiev⁵⁶.

★

Așa cum am amintit mai sus, obiectele de podoabă descrise de noi sînt singurele exemplare care s-au mai păstrat din tezaurul descoperit la Oțeleni-Huși.

Valoarea tezaurului este considerabilă, avîndu-se în vedere și faptul că inițial poate să fi fost și mai multe obiecte de podoabă, precum și un număr mai mare de monede de aur sau argint, decît acelea care ni s-au păstrat. Acest lucru pare să aibă o anumită importanță dacă ne gîndim că de la descoperirea tezaurului și pînă la achiziționarea lui au trecut 33 de ani, timp în care, după informațiile pe care le deținem, s-au pierdut o bună parte din obiectele de podoabă și monedele pe care le conținea.

Datarea unui asemenea tezaur este relativ mult ușurată de prezența monedelor, care indică o perioadă de timp plasată între sfîrșitul secolului al XIII-lea și primele decenii ale secolului al XIV-lea.

⁴⁷ În Ungaria mai frecvenți sînt cerceii de tip Tokaj, vezi și Köner Béla, *Újabb adatok az őlvösség történetéhez hazánkban*, în *AE*, XVII, 1897, 3, p. 238, pl. VI, 4; dr. Zoltán Kádár, *Byzantinische Denkmäler in Ungarn*, în *Archaeologische Funde in Ungarn*, Budapesta, 1956, p. 396 și planșa; *Magyar művelődés története*, vol. I, Budapesta p. 332.

⁴⁸ S. Gheorghievna și R. Pșeva, *Средновековен български некропол край гр. Ловеч и наоколите, намерени в него*, în *Izvestia Institut*, XX, 1955, p. 541—543, fig. 39, 1, 7, 9, 10.

⁴⁹ Mirjana Čorović-Ljubinković, *Наутнице ТЗ. Токајској мана*, în *RVM*, 3, 1954, Novisad, p. 83.

⁵⁰ G. F. Korzhina, *Русские клады*, tezaurul nr. 70, p. 109, pl. XXX, 5; tezaurul nr. 74, p. 110, pl. XXXI, 7—9, 14; tezaurul nr. 79, p. 111, pl. XXXIII, 9; tezaurul nr. 86, p. 113, pl. XXXIV, 4—5; tezaurul nr. 94, p. 116, pl. XXXVI, 1—2, 7; tezaurul nr. 105, p. 122, pl. XLIV, 9; tezaurul nr. 106, p. 122,

pl. XLV, 13, 14; tezaurul nr. 115, p. 127, pl. XLVIII, 28—29, 31; tezaurul nr. 121, p. 129, pl. XLIX, 7—8.

⁵¹ B. A. Ribakov, *Ремесло древней Руси*, p. 337.

⁵² Vezi nota 49.

⁵³ Descoperirile de cercei cu trei mărgelile de pe teritoriul patriei noastre dovedesc cu prisosință acest lucru, la o analiză profundă a tehnicii lor. Pentru exemplificare, vezi Al. Bărcăcilă, *Monete, podoabe de metal și fragmente ceramice de la teretele Drubetei și din cimitirul feudal suprapus*, în *Materiale*, V, p. 780—781, fig. 3/1—4; Eugenia Ncamțu, *Obiectele de podoabă din tezaurul medieval de la Colul Morii, Popricani (Iași)*, în *AM*, I, p. 285, fig. 1/1—2, fig. 2/1—2.

⁵⁴ Dan Teodor, *op. cit.*, p. 257—258.

⁵⁵ Vezi nota 50.

⁵⁶ Vezi nota 44. Alături de matrițele pentru pandantive, în aceeași lucrare se publică și matrițele pentru cerceii de tîmplă.

Prezența pe teritoriul Moldovei, în această vreme, a unui asemenea tezaur ridică o serie de probleme destul de importante, referitoare la acțiunile Hoardei de Aur în teritoriile de la est de Carpați, precum și la existența în aceste regiuni a unor șefi locali, acei cnezi (canesi) pomeniți și în unele izvoare scrise⁵⁷.

După cum se știe, dominația tătărească asupra teritoriului Moldovei s-a menținut un timp mai îndelungat decât în celelalte provincii românești, cum ar fi de pildă, Oltenia sau chiar o bună parte din Muntenia. De asemenea este cunoscut faptul că stăpînirea mongolă a frînat într-o mare măsură dezvoltarea societății de pe teritoriile intrate sub controlul ei efectiv⁵⁸.

Din informațiile istorice scrise, care ni s-au păstrat, relative la această vreme știm că tătarii întrețineau legături cu reprezentanții clasei stăpînitoare de pe teritoriile supuse lor, reprezentanți cu ajutorul cărora țineau supuse și exploatau masele producătoare. Acestor reprezentanți li se acordau strîngerea dărilor de la populația supusă, prilej de a-și îmbunătăți în felul acesta și mai mult poziția lor materială și socială⁵⁹.

Atribuirea tezaurului de la Oțeleni unui astfel de reprezentant al clasei stăpînitoare locale credem că poate fi posibilă, deoarece numai un feudal local putea să posede o asemenea bogăție deosebită ca valoare pentru acele timpuri.

În altă ordine de idei, pornind de la constatările de mai sus, e poate necesar să arătăm că tezaurul descoperit la Oțeleni nu pare să fi constituit „marfa” vreunui negustor din acea vreme, deoarece varietatea obiectelor, dar mai ales originea lor diversă, pledează împotriva. La acestea s-ar mai adăuga și faptul că însăși situația politică de atunci, cînd activitatea comercială între diferitele regiuni era oarecum stînjinită, nu putea să-i permită unui negustor să aibă între „mărfurile sale”, în același timp, obiecte de proveniență bizantină, orientală, veche rusească sau tătărească.

Desigur că unele obiecte de podoabă sau unele monede își datorează existența în această regiune unei anumite activități comerciale, dar această activitate comercială este în orice caz anterioară, obiectele sau monedele respective ajungînd în Moldova încă înaintea invaziei tătărești de la 1241. Avem aici în vedere obiectele de podoabă de proveniență veche rusească și monedele bizantine.

În ceea ce privește prezența obiectelor de podoabă de origine orientală sau a monedelor tătărăști în aceste părți ale țării noastre, presupunem că au fost vehiculate pe puținele drumuri de negoț genoveze, singurele de altfel accesibile în teritoriile supuse Hoardei de Aur. Prezența acestor monede aici e desigur firească, deoarece moneda tătărească era etalonul de schimb în teritoriile controlate efectiv de tătari, cum era și acela al Moldovei, la sfîrșitul secolului al XIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIV-lea⁶⁰.

⁵⁷ Din informațiile istorice care ni s-au păstrat reiese faptul că stăpînirea Hoardei de Aur în teritoriile periferice, în care intra și Moldova, se efectua prin anumiți reprezentanți locali, care ridicau periodic tributul impus populației și-l duceau tătarilor. Vezi A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*, Paris, 1930, p. 147—152;

Rogierius, *Carmen miserabile*, în *Script. Rer. Hung.* II, p. 581.

⁵⁸ *Istoria României*, vol. II, 1962, p. 124.

⁵⁹ Rogierius, *ibidem*.

⁶⁰ Octavian Iliescu, *Monede tătărăști din secolele XIII—XV, găsite pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, Notă preliminară, în *SCN*, III (1960), p. 263 și urm.

Relativ la obiectele de podoabă de proveniență sud-dunăreană, bizantină, prezența lor poate fi explicată, într-o oarecare măsură, dacă se ține seama de faptul că regiunea din sud-estul Moldovei (unde se află și Oțeleni-Huși) era mai apropiată de teritoriul Bizanțului decât de teritoriul cnezatelor rusești sau de teritoriul Crimeii (unde se găsea capitala Hoardei de Aur) și că unele relații comerciale între sudul și nordul Dunării, deși stinjenite destul de mult de tătari, au continuat totuși să existe între sudul Moldovei și Bizanț (în special prin Dobrogea), datorită, probabil, tot negustorilor genovezi. E posibil ca pe această cale să fi putut ajunge în Moldova brățările de tip sud-dunărean ca și cele două monede de aur bizantine. E necesar să reamintim că brățările de tip sud-dunărean au în țara noastră o arie de răspîndire limitată. Înainte de invazia tătărească de la 1241, prezența acestor obiecte pe teritoriul României își găsește explicația prin relațiile comerciale dezvoltate care existau între Bizanț și cnezatele vechi rusești. Cel mai nordic punct unde astfel de obiecte de podoabă au fost descoperite este Voinești-Iași⁶¹. După invazia tătărească aceste obiecte sînt extrem de rare. Apariția lor la Oțeleni după această dată explică, așa cum arătam mai sus, situația economică și politică deosebită în care se găsea această regiune din centrul Moldovei la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul celui următor, situație care putea permite feudalului local de aici să-și procure unele obiecte prin relațiile comerciale pe care le avea cu sudul Dunării.

Condițiile politice speciale create la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, de slăbire a dominației Hoardei de Aur în aceste părți, i-au dat posibilitatea feudalului local de la Oțeleni, și probabil și altor feudali de pe teritoriul Moldovei, de a-și manifesta o oarecare autoritate și independență în sensul lărgirii relațiilor sale comerciale cu teritorii mai greu accesibile. Prin relațiile pe care le avea atît cu Hoarda de Aur, căreia îi era supus, cît și cu unele orașe bizantine de la sudul Dunării, el a putut să-și procure bijuteriile de care avea nevoie.

Îngroparea tezaurului de la Oțeleni credem că poate fi pusă în legătură cu unele evenimente politice petrecute în sînul Hoardei de Aur, evenimente care au afectat și o parte din teritoriile țării noastre.

Pornind de la constatarea că ultimele monede din tezaur emise de hanul tătar Toktai poartă data de 1299, socotim că e posibilă punerea acestei tezaurizări în legătură cu luptele purtate de Toktai cu Nogai⁶². În timpul uneia dintre aceste lupte⁶³, unul din feudalii locali, care-și avea reședința în această regiune a Moldovei, căutînd, probabil, să se refugieze din calea tătarilor, a încercat să-și salveze o parte din averea sa, îngropînd-o la Oțeleni.

În felul acesta, prezența tezaurului de la Oțeleni constituie o prețioasă dovadă în sprijinul confirmării unor informații istorice scrise referitoare la unele acțiuni ale Hoardei de Aur pe teritoriile Moldovei, la sfîrșitul secolului al XIII-lea

⁶¹ Dan Teodor, *op. cit.*, p. 246—249 și fig. 2/1—3; 3/1—7; 10/9 a.b.c.

⁶² B. D. Grekov și A. Iu. Iakubovski, *Золотая Орда и ее падение*, Moscova-Leningrad, 1950, p. 84—88.

⁶³ *Ibidem*, p. 87—88.

și, probabil, la începutul celui următor⁶⁴ și mai cu seamă o dovadă a existenței unor feudali locali destul de puternici, fapt deosebit de semnificativ în înțelegerea dezvoltării societății omenеști de pe acest teritoriu, la aproape o jumătate de secol de la formarea primului stat feudal moldovenesc.

DAN GH. TEODOR

УКРАШЕНИЯ ИЗ РАННЕФЕОДАЛЬНОГО КЛАДА, НАЙДЕННОГО В ОЦЕЛЕНИ (р-н Хуш, обл. Яссы)

РЕЗЮМЕ

В 1921 г. в Оцелень-Делени (р-н Хуш, обл. Яссы) случайно был обнаружен клад монет и украшений конца XIII в. Часть предметов, первоначально составлявших клад, со временем исчезла и таким образом в 1954 г. в коллекции Музея истории Молдовы вошли только следующие: 80 татарских серебряных монет, выпущенных Золотой Ордой (1280—1299 гг.), две золотые византийские монеты первой половины XIII в., два витых браслета с украшенными широкими концами, покрытый эмалью гравированный браслет из широкой пластины, шаровидная подвеска и две височные серьги, украшенные отпечатанным узором и зернью. Все предметы сделаны из серебра, некоторые позолочены.

Так как монеты клада являются темой другой работы, в этом же сборнике мы коснемся лишь украшений. По назначению и виду они подразделяются на три группы: браслеты, подвески и височные серьги.

1. БРАСЛЕТЫ

Браслеты относятся к двум различным типам:

а) *Открытые витые браслеты с расширенными концами, украшенными зернью.* В Оцелени нашли два экземпляра—целый и фрагментарный (рис. 2/2—3; 3/2—3). Оба экземпляра сделаны из трех витых полосок, переплетающихся в виде полой трубки или же плотно примыкающих друг к другу (см. фрагментарный экземпляр); концы расплющены и заровнены. Расплющенные концы напоминают закругленную грушу. На концах, где заканчивается сплетение, находится по круглой выпуклости. На краевых пластинках также имеется по четыре меньших выпуклости, расположенных крестообразно на поверхности каждой пластинки. Между витыми полосками и по краям пластинок прилеплена тонкая двойная проволока, скрученная по филигранной технике.

Эти типы браслетов имеют аналогии прежде всего на территории РНР, причем им приписывают южно-дунайское происхождение (см. прим. 4). В частности, они встречаются в дунайской области в кладах первых десятилетий XIV в. (см. прим. 8).

б) *Гравированные и эмалированные браслеты из открытой широкой пластины.* В Оцелени нашли лишь один полностью сохранившийся экземпляр (рис. 2/1; 3/1 а, б, с). Браслет сделан из широкой серебряной полосы с рельефной и украшенной внешней стороной. Эта сторона разделена на два продольных углубления, благодаря чему на поверхности выделяются три жилки—средняя, более толстая, и две боковые по-

⁶⁴ Pătrunderile tătarilor în Moldova la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea sînt pomenite în numeroase documente ale vremii, în special ungurești, vezi Hurmuzaki, I, CCCLXXV

(1287), CCCLXXXIV (1288), CCCXCVII (1290), CCCCII (1290), CCCCVII (1291), CCCX (1291), CCCXXII (1291), CCCXXXV (1299).

тоньше. Жилки прерываются посередине и по концам и в этих местах образуются квадраты. В квадратах на концах находится врезанный орнамент, изображающий голову стилизованного животного. По полю квадратов рассыпаны небольшие кружки. Немного ближе к внутренней части браслета на средней жилке выгравированы две лилии с тремя стилизованными лепестками, заканчивающимися у основания острым углом, образованным двумя линиями. В середине квадрата, находящегося посреди браслета, выгравирована розетка с четырьмя ромбовидными лепестками. Против каждого лепестка находится растительный орнамент. Свободный промежуток заполнен черной эмалью, выделяющей основной рисунок. По обе стороны квадрата выгравированы два наконечника копий, направленные острием к концам браслета. Врезанный узор заполнен черной эмалью. Между наконечниками копий и лилиями по обе стороны браслета выгравированы два треугольника, соединяющиеся вершинами, причем в середине каждого изображено сердечко. Этот орнамент также покрыт черной эмалью.

Тип этого браслета считается южным. Основные элементы его орнаментики напоминают как восточные, так и неоскифские мотивы (см. прим. 17, 18, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 34, 36). Встречаются также чисто русские узоры, например лилия (см. прим. 19, 20, 21, 22, 23).

Ближайшие аналогии находим в Диногетии (см. прим. 13), Билярске на Волге (прим. 14), Старой Рязани на Оке (прим. 15) и в Любече (в Черниговской обл.) (прим. 18). Они датируются XII—XIII вв.

2. ПОДВЕСКИ

Изклада в Оцелени сохранился лишь один фрагментарный экземпляр (рис. 2/4; 3/4). Подвеска состоит из двух выпуклых круглых щитков с врезанным узором. И тут черная эмаль подчеркивает основной рисунок. По краям щитков на равном расстоянии друг от друга приклеены зерна, состоящие из двух полушариков. В верхней части находятся два ушка, в которые продевали витую проволоку для подвешивания.

Узор на обоих (частично сохранившихся) щитках изображает замысловатое плетение, похожее на хорошо известные плетения на широких браслетах и на подвесках Киевского типа. Судя по форме и орнаменту и этот экземпляр из Оцелени является одним из серии киевских предметов (прим. 42—43), где он имеет близкие аналогии. До сих пор это единственный экземпляр такого типа, найденный на территории РНР.

3. ВИСОЧНЫЕ СЕРЬГИ

В Оцелени нашли два экземпляра — фрагментарный и целый (рис. 2/5—6; 3/5—6). Оба экземпляра относятся к категории височных серег древнерусского типа. В целой сережке имеются три неодинаковые бусины: две круглые, расположенные по бокам, и одна большая — в виде двусеченного конуса — в центре звена. Все три бусины украшены отпечатанным узором. Оставшаяся свободной верхняя часть звена скручена. Экземпляр изготовлен из позолоченного серебра. Второй экземпляр (фрагментарный) первоначально состоял из трех звеньев, от которых сохранилось лишь центральное. Бусины были шаровидными. В каждой было проделано 12 круглых отверстий, окруженных шаровидными выпуклостями. Свободные промежутки на поверхности шара украшены по филигранной технике дважды перекрученными тонкими проволочками. Экземпляр сделан из серебра.

Такие типы височных серег известны почти во всех древнерусских княжествах и являются характерным для этих областей украшением. Ближайшие аналогии находятся на территории РНР и на территории Советского Союза (см. прим. 54, 55, 56).

★

Датирование рассматриваемогоклада, первоначально состоявшего из многих, в настоящее время утерянных предметов, можно легко обосновать находящимися

в нем золотоордынскими татарскими монетами. Его относят к концу XIII в. и первым десятилетиям XIV в.

Некоторые украшения (древнерусские) и некоторые монеты (византийские) могли попасть в Молдову еще до татарского нашествия 1241 г. вследствие торговых сношений между Византией и русскими княжествами.

Возможно, что браслеты южно-дунайского типа были изготовлены местными мастерами, подражавшими византийским образцам; вероятнее же, что местный феодал из Оцелени получил их из Византии (Добруджа).

Что касается предметов восточного происхождения и особенно татарских монет, то они имели хождение на генуэзских торговых путях, единственно доступных на покоренных Золотой Ордой территориях.

Учитывая важнейшие политические события того времени, захоронение клада можно связать с битвами между золотоордынским ханом Тохтой и Ногаем; в это время один из местных молдавских феодалов, бежавший от татар, пытался спасти часть своего имущества, закопав его в Оцелени.

Таким образом, клад из Оцелени подтверждает исторические сведения о продвижении Золотой Орды в восточно-карпатских областях и обосновывает здесь существование довольно сильных местных феодальных вождей, то есть представителей господствующего класса, с помощью которого татары властвовали и эксплуатировали трудящиеся массы.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Оцелень и его окрестности.

Рис. 2. — Оцелень. 1 а, б, с, гравированный, покрытый эмалью браслет из широкой серебряной пластины (детали); 2—3, витые браслеты с расширенными и украшенными концами; 4, круглая подвеска из позолоченного серебра, украшенная врезанным узором и черной эмалью; 5, серебряная височная серьга, украшенная по филигранной технике; 6, височная серьга из позолоченного серебра, украшенная отпечатанным узором.

Рис. 3. — Оцелень. 1, гравированный, покрытый эмалью браслет из широкой серебряной пластины (развернутый рисунок); 2—3, витые браслеты с расширенными концами, украшенные зернами и витой нитью по филигранной технике; 4, круглая подвеска с врезанным узором, украшенная черной эмалью (позолоченное серебро); 5, височная серьга, украшенная по филигранной технике; 6, височная серьга, украшенная отпечатанным узором (позолоченное серебро).

OBJETS DE PARURE DU TRÉSOR DE LA HAUTE ÉPOQUE FÉODALE DÉCOUVERT À OȚELENI (distr. de Huși, rég. de Jassy)

RÉSUMÉ

En 1921, on a découvert par hasard à Oțeleni-Deleni (distr. de Huși, rég. de Jassy) un trésor de monnaies et d'objets de parure, datant de la fin du XIIIe siècle. Une partie des pièces faisant partie de la découverte initiale se sont perdues. Ce qu'il en est resté a été déposé en 1954 au Musée d'histoire de la Moldavie, à savoir : 80 monnaies tartares en argent, émises, par la Horde d'Or (1280-1299), deux monnaies byzantines en or de la première moitié du XIIe siècle, deux bracelets en torsade aux extrémités élargies ornées, un bracelet fait d'une barre gravée et émaillée, un pendentif de forme globulaire, enfin deux pendentifs de tempes à décor par impression ou granulaire. Tous ces objets sont en argent, doré ou non.

Les monnaies du trésor d'Oțeleni faisant l'objet d'une étude spéciale (voir p. 363 sqq. de ce volume), le présent article ne s'occupe que des objets de parure. D'après leur destination, ceux-ci ont été répartis en trois groupes : bracelets, pendentifs et pendants de tempes.

1. BRACELETS

Les bracelets comprennent deux types nettement distincts :

a) *Bracelets ouverts en torsade, aux extrémités élargies présentant un décor granulaire.* Le trésor d'Oțeleni en possède deux exemplaires (fig. 2/2-3; 3/2-3), dont un seul entier, faits de trois barres — pleines ou tubulaires — tressées et élargies par martèlement à leurs extrémités. Les extrémités, piriformes, présentent un bouton sphérique au point de terminaison de la tresse. De même, les plaques marginales sont décorées de quatre boutons plus petits disposés en forme de croix. Un petit fil à double torsade, travaillé suivant la technique du filigrane, a été appliqué entre la tresse et le bord des plaques.

Ce type de bracelet présente des analogies sur le territoire de la R.P.Roumaine et a été assigné à une influence venue du sud de Danubie (voir note 4). On le rencontre surtout dans la région du Danube, dans des trésors datant du début du XIVe siècle (voir note 8).

b) *Bracelets ouverts en barre d'argent gravée et émaillée.* Ce type est représenté par un seul exemplaire, entier (fig. 2/1; 3/1 a, b, c), fait en barre d'argent présentant des éléments en relief et d'ornementation sur sa face extérieure. Le relief est constitué par deux sillons longitudinaux faisant ressortir trois nervures — l'une médiane plus grosse, et deux latérales — interrompues au milieu et aux extrémités par de petits carrés ornementaux. Ceux des extrémités sont occupés par un ornement incisé représentant une tête d'animal stylisée, sur champ orné de petits cercles. Un peu avant les carrés terminaux, la nervure médiane est décorée de deux fleurs de lys incisées à trois pétales. Le carré central est décoré, sur champ d'émail noir, d'une rosace à quatre pétales rhomboïdaux auxquels correspondent autant de motifs floraux. Deux fers de lances, aux pointes orientées vers les extrémités du bracelet, encadrent le carré central. Entre les fleurs de lys et les fers de lance, l'artiste a gravé d'un part et d'autre deux triangles isocèles encadrant un cœur. Cet ornement est rehaussé d'émail noir, tout comme celui constitué par les fers de lance.

Le bracelet décrit représenterait un type méridional. Les principaux éléments de son décor attestent aussi une influence orientale, non moins que des influences néo-scythiques (voir notes 17, 18, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 34, 36). De même, certains motifs sont spécifiquement russes, par exemple la fleur de lys (voir notes 19—23).

Les analogies les plus marquées sont avec les pièces de Dinogetia (note 13), Biliarsk, sur la Volga (note 14), Staraiia Réazan, sur la Oka (note 15) et Liubetché, dans la région de Tchernigov (note 18), datées des XIIe — XIIIe siècles.

2. PENDENTIFS

Le trésor d'Oțeleni comprend une seule pièce, à l'état fragmentaire (fig. 2/4; 3/4), formée de deux hémisphères ornés par incision et rehaussés d'émail noir, comme le bracelet décrit plus haut. Le pendentif est décoré, en outre, d'une rangée de boutons sur le bord des hémisphères et muni, à sa partie supérieure, de deux anneaux à travers lesquels passait un fil métallique tordu.

Le décor, conservé, en partie, est constitué d'éléments ingénieusement tressés et entrelacés, rappelant celui des bracelets larges et des pendentifs de type Kiev. Par les caractères de ce décor ainsi que par sa forme, le pendentif d'Oțeleni se situe dans la catégorie des objets de parure de Kiev (notes 42—43). Il est le premier exemplaire de ce type trouvé jusqu'à ce jour sur le territoire de la R.P.Roumaine.

3. PENDANTS DE TEMPES

Cette catégorie comprend deux exemplaires — dont un seul entier — (fig. 2/5-6; 3/5-6), faisant partie du type russe ancien de cette parure. L'exemplaire entier est en argent doré. Il est constitué par trois perles de forme et de dimensions inégales — l'une cen-

trale plus grande, bitronconique, et deux latérales, sphériques — décorées par impression. La partie supérieure, libre, de l'anneau, est tordue. Le second exemplaire est en argent non doré et se trouve à l'état fragmentaire, seul son anneau central s'étant conservé. Les perles étaient sphériques et décorées de 12 orifices circulaires entourés de boutons. Les espaces libres entre ces ornements étaient décorés, d'après la technique du filigrane, de petits fils d'argent à double torsion.

Ce type de pendants de tempes étaient répandus dans tous les knézats russes d'autrefois, représentant une parure spécifique de ces régions. Des analogies pour les exemplaires décrits se trouvent tant sur le territoire de la R.P. Roumaine qu'en U.R.S.S. (notes 54 — 56).

La détermination chronologique de ce trésor qui, à l'origine, comprenait encore d'autres pièces entre temps perdues, est aisée, grâce aux monnaies tartares de la Horde d'Or, qui le situent à la fin du XIIIe siècle—début du XIVe siècle.

Une partie des objets de parure (ceux de type russe ancien), ainsi que les monnaies byzantines, ont pu être introduites antérieurement à l'invasion tartare de 1241, par la voie des échanges commerciaux entre l'Empire byzantin et les knézats russes.

Quant aux bracelets de type sud-danubien, on peut supposer qu'ils ont été ciselés par des artisans locaux qui imitaient les modèles byzantins; à moins qu'ils n'aient été importés par le seigneur du lieu, à la faveur des relations que, par la Dobrogea, il aura entretenues avec le Byzance.

Enfin les objets de provenance orientale et, plus particulièrement, les monnaies tartares ont dû être introduites par les voies commerciales génoises, les seules accessibles dans les territoires soumis à la Horde d'Or.

Si l'on tente d'établir un rapport entre l'enfouissement du trésor et les événements du temps, c'est aux luttes entre Toktaï, chef de la Horde d'Or, et les Nogais que l'on pense d'abord; quelque seigneur moldave, fuyant devant les incursions déclenchées par ces luttes, aura essayé de sauver une partie de son avoir en l'enfouissant à Oțeleni.

Cette hypothèse confirmerait certaines informations concernant les activités de la Horde d'Or dans les régions situées à l'est des Carpates, ainsi que l'existence de chefs locaux assez puissants, représentants d'une classe dominante avec l'aide de laquelle les Tartares ont subjugué et exploité la masse de la population.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Oțeleni et région avoisinante.

Fig. 2. — Oțeleni. 1 a, b, c, Bracelet en barre d'argent gravée et émaillée (détails); 2, 3, bracelets en torsade aux extrémités élargies décorées; 4, pendentif de forme globulaire en argent doré, incisé et rehaussé d'émail noir; 5, pendentif de tempe en argent, décoré suivant la technique du filigrane; 6, pendentif de tempe en argent doré, décoré par impression.

Fig. 3. — Oțeleni. 1, Bracelet en barre d'argent gravée et émaillée (dessin développé); 2—3, bracelets en torsade aux extrémités élargies, décorées de boutons et d'un fil tordu, suivant la technique du filigrane; 4, pendentif de forme globulaire, à décor incisé et rehaussé d'émail noir (argent doré); 5, pendentif de tempe, décoré suivant la technique du filigrane; 6, pendentif de tempe, décoré par impression (argent doré).